

MITI IN IKONE

Andrej Gustinčič

Zadnji dobri mož *Sidney Poitier* 1927 — 2022

ČRNA KARAVANA | 1972

Sidney Poitier je na velikem platnu deloval kot človek, ki se neustrašno zavzema za svojo človečnost v svetu, polnem predsodkov, malenkostnosti in strahu, in to je počel z duhom in omikanostjo. Ta sijajni igralec, ki je umrl januarja v petindevetdesetem letu, je bil mešanica navidezno protislovnih prvin. Bil je možat in izžareval je moč, a hkrati je bil nežen in nikoli grozeč. Deloval je kot gospod, pravzaprav kot aristokrat, hkrati pa kot človek iz ljudstva. Bil je izredno fizičen igralec, njegove roke recimo nikoli niso mirovale, bil pa je tudi, skupaj z Marlonom Brandom in Marcellom Mastroiannijem, eden redkih igralcev, ki nas je znal prepričati, da razmišlja. Ko je govoril, je puščal vtis, da previdno izbira svoje besede, tudi njegov molk v filmih, recimo **V vročici noči** (In the Heat of the Night, 1967, Norman Jewison), je bil zgovoren. Imel je nekaj življenjskega. V filmu **Rob mesta** (Edge of the City, 1957, Martin Ritt) o delavcih v newyorških lukah je utelešal duh in razburljivost mesta, v katerem živi. V zgodovino se je vpisal kot prvi veliki črnski hollywoodski zvezdnik in prvi črnc, ki je dobil oskarja za najboljšo glavno moško vlogo – za film **Lilije s polja** (Lilies of the Field, 1963, Ralph Nelson). Nemogoče bi si bilo predstavljati plejado sodobnih temnopoltih zvezdnikov, če ne bi bilo Poitiera in njegovega vzpona v prvo ligo hollywoodskih zvezdnikov petdesetih in šestdesetih let prejšnjega stoletja.

Rodil se je leta 1927 v Miamiu na Floridi kot sedmi otrok pridelovalca paradižnikov s Cat Islanda na Bahamih, kjer je tudi odraščal. Ko je bil star petnajst let, se je vrnil v Miami, nato pa se odpravil v New York, kjer je v gostilnah pomival posodo, da bi preživel. Bil je le napol pismen, s težkim bahamskim naglasom, zato se je njegov prvi poskus, da postane igralec, končal katastrofalno; predstavnik ameriškega črnškega gledališča (ANT) mu je rekel, naj gre raje nazaj pomivat posodo. Ampak Poitier se je s pomočjo starega judovskega natakara naučil brati, svoj naglas pa je spremenil v unikaten način govora, ki je kasneje z nepredvidljivimi ritmi in intonacijo postal slaven. V Ameriki se je prvič srečal z rasizmom, ki ga kot otrok na Cat Islandu sploh ni poznal, in bilo je neizogibno, da bodo rasni odnosi rdeča nit skozi skoraj vse njegove vloge. Že v prvem filmu **Brez izhoda** (No Way Out, 1950, Joseph L. Mankiewicz) je igral mladega zdravnika, ki mora skrbeti za rasističnega ničvredneža (igral ga je njegov prijatelj Richard Widmark). V klasiki Stanleyja Kramerja **Beg v verigah** (The Defiant Ones, 1958) je igral kaznjenca, ki zbeži iz zapora, privezan z verigo na belega rasista (Tony Curtis). Film je bil kontroverzen, zlasti med temnopoltimi gledalci, in sicer zaradi konca, v katerem se Poitier odloči, da pomaga Curtisu, namesto da bi zbežal pred policijo. Vendar sam Poitier ni imel zadržkov glede konca, v katerem zmagata lojalnost in toleranca.

Morda najmočnejšo vlogo njegove kariere najdemo v filmu **Rozina pod soncem** (A Raisin in the Sun, 1961, Daniel Petrie), posnetem po drami Lorraine Hansberry, v katerem je igral moža, ki se bori za nekakšen občutek moškosti, ki ga spodkopavata tako bela družba kot domači matriarhat. Njegova bolečina se v filmu fizično izraža. Ko mu postane jasno, da je prizadel svojo dolgo trpečo ženo, stoji z rokami v žepih in sklonjeno glavo. Ko njegova nezrelost in abotnost postaneta jasna ženskam v družini, se mentalno in fizično sesuje. Ko meni, da ga nihče v družini ne jemlje resno, se spusti globoko v negibnost in tišino, ravnodušen do veselja žene in upornosti matere. Takšne vloge pa so bile izjema. Pogosteje je igral moške, ki se zavedajo lastne vrednosti in so občasno zaradi nje celo malo domišljavi. V filmu **V vročici noči** ali v bolj vedrem **Iz ljubezni do Ivy** (For Love of Ivy, 1968, Daniel Mann) komaj skriva prezir, ki ga čuti do belih likov okoli sebe. **V vročici noči** pravzaprav ustvari univerzalen portret kultiviranega človeka, ki je obkrožen s primitivizmom in neumnostjo.

V času vzpona gibanja Black Power so ga doletele tudi kritike nekaterih črncev in levčarjev, ki so menili, da ni dovolj jezen ali izzivalen, da deluje kot fantazijska figura belih liberalcev: črnc, ki jim ne grozi. Kritičarka Pauline Kael je nekje celo zapisala, da je primer »dobrega črnca«. Žanr urbanih akcijskih filmov, znanih kot *blaxploitation*, je bil že za vogalom. Časi so se spreminjali. Kritizirali so pomanjkanje erotične dimenzije likov, ki jih je igral. Morda je kot bodoči ženin bele ženske v **Ugani, kdo pride na večerjo** (Guess Who's Coming to Dinner, 1967, Stanley Kramer) res preveč popoln in zadržan, ampak film je vseeno bil za svoj čas precej drzen.

Gre pa tudi za njegovo filmsko podobo. V enem svojih najlepših filmov, v **Koščku modrine** (A Patch of Blue, 1965) britanskega scenarista in režiserja Guya Greena, je igral človeka, ki reši slepo mladenko (Elizabeth Hartman) pred družinskim nasiljem. Nekateri so menili, da se film ne razvije v ljubezensko zgodbo zaradi strahu pred črnsko spolnostjo in potrebo, da Poitier ostane spolno nenevaren. »Vsi vemo, da med njima raste ljubezen, ampak na koncu, namesto da bi se uveljavil in jo odpeljal v posteljo, jo raje poslušno pošlje v šolo za slepe,« je zapisal temnopolti filmski zgodovinar Donald Bogle.¹ Lahko pa tu vidimo nek drug

¹ Bogle, Donald. *Toms, Coons, Mulattoes, Mammies and Bucks, An Interpretative History of Blacks in American Films*. London in New York: The Continuum International Publishing Group Inc., 2001, str. 182.

Ta sijajni igralec, ki je umrl januarja v petindevetdesetem letu, je bil mešana navidezno protislovnih prvin. Bil je možat in izžareval je moč, a hkrati je bil nežen in nikoli grozeč. Deloval je kot gospod, pravzaprav kot aristokrat, hkrati pa kot človek iz ljudstva.

element, ki predstavlja najpomembnejšo prvino privlačnosti Poitierove filmske podobe: ne želi se pridružiti vsem drugim, ki so to dekle izkoriščali. Odnos je preveč neuravnotežen, ker je mladenka tako željna kakršne koli nežnosti in topline. »Oprosti,« ji pove, ko jo zavrne. »Ti si zares doživela veliko gorja.« To je klasična vloga Sidneyja Poitera. Gre za enega zares redkih igralcev, ki nežen in nesebičen odnos do ženske lahko naredi ne le ganljiv, ampak tudi prepričljiv. To je Poitier v svoji najbolj pristni izdaji šestdesetih let; Poitier kot zadnji dobri mož.

Ko gledamo film **V vročici noči**, v katerem igra Virgila Tibbisa, policista iz Philadelphie, ki je nehote potegnjjen v preiskavo umora v primitivnem majhnem mestecu na ameriškem jugu, vrvečem od rasizma, je napade nanj težko razumeti. Poitier in režiser Norman Jewison sta namreč poskrbela za morda najbolj revolucionaren prizor ameriške kinematografije tistega časa. Skupaj s šefom policije mesteca se Virgil odpravi na pogovor z lokalnim mogotcem. Ta je rasist, ampak tudi ljubezniv, vse dokler mu ne postane jasno, da ga Virgil želi zaslišati. Virgilu prisoli zaušnico, ki bi jo moral pripadnik podrejene rase ponižno sprejeti, vendar Poitier prav nič ponižno belega mogotca v hipu udari nazaj. Časopisi so takrat opazili, da so temnopolti člani občinstva ploskali, medtem ko so beli gledalci slišno zajeli sapo.

Poitierov čas filmskega superzvezdnika se je končal na začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja. Postal je režiser uspešnih komedij in se le redko pojavljal pred kamero. Režiral je vestern

Črna karavana (Buck and the Preacher, 1972), ki je dal črnski publiko prve črnske vestern ikone v osebnostih Poitera, Harryja Belafontea in Ruby Dee. Deset let je opravljal tudi funkcijo ambasadorja Bahamov na Japonskem. V zadnjih desetletjih življenja je užival v sijaju starega heroja in mentorja nove generacije temnopoltih igralcev, ki jim je prav on odprl vrata. Stare zamere so bile že zdavnaj pozabljene. Na televizije je igral velike osebnosti iz zgodovine, kot sta Thurgood Marshall in Nelson Mandela, jim vdahnil globino lastnih izkušenj in dodal lastno karizmo njihovi.

Svojo zadnjo veliko filmsko vlogo je odigral leta 1971 v sicer popolnoma spregledanem filmu **Brat John** (Brother John) v režiji Jamesa Goldstona. Igral je Johna Kana, skrivnostnega svetovnega popotnika, ki se vrne v rasno razdeljeno rodno mesto, da bi obiskal umirajočo sestro. Izkaže se, da je pravzaprav angel smrti in znanilec poslednje sodbe človeštvu. Poitier je popolno upodobil ta elegantni, mirni lik. Govoril je tiho, nikoli ni dvignil glasu ali se razburjal, deloval je oddaljeno in nedotakljivo, z obrazom, ki se ga ni dalo prebrati, hkrati pa je imel neposredno fizično karizmo. Slavna zaušnica iz filma **V vročici noči** tu dobi nadgradnjo, ko temeljito pretepe rasističnega šerifovega namestnika. Brat John, ki je priča vsem zlu in trpljenju človeštva, je neke vrste seštevek likov, ki jih je igral od začetka kariere. Publika je v njem vedno videla vzor človeka, ki bo zavzel pravo stališče, ki ne bo popuščal, niti na platnu niti v življenju, saj ima nezlomljivo vero v samega sebe. Navsezadnje – kdo je primernejši, da nam sodi?

V VROČICI NOČI | 1967